

SAYI 38 • 2011

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

Muhammed bin Aḥmed'in *Ebū'n-Naşāyih*'i

Mustafa S. Kaçalın* – Ömer Zülfe**

Ebū'n-Naşāyih of Muḥammed bin Aḥmed

Abstract ■ This article introduces the treatise entitled *Ebū'n-Naşāyih* (The Father of [works of] Advice) authored by a certain Muḥammed bin Aḥmed el-Ḳoṣṭanṭīnī, whose identity is presently unknown. Written in the *naṣihatname* form, i.e., as a work of counsel or advice, it is a prose text comprised of eighty four proverbs (*atasöz*). In addition, some of the proverbs contain samples of Ottoman poetry. While undated, the text appears to have been written in the second half of the fifteenth or early sixteenth century. The work provides the context of the proverbs in terms of how they were understood. As such, it makes this manuscript one of the rare sources that examine Turkish proverbs in this period. The only known manuscript of this treatise is preserved in the manuscript collection of the library of the Department of Information and Document Management, Faculty of Arts and Letters, Marmara University.

Key words: Muḥammed bin Aḥmed el-Ḳoṣṭanṭīnī, *Ebū'n-Naşāyih*, Nasihatname / Advice literature

Ebū'n-Naşāyih, Muḥammed bin Aḥmed el-Ḳoṣṭanṭīnī'nin nasihatname türündeki mensur eseridir. Eserin telif tarihi bilinmediği gibi müellifi hakkında da ayrıntılı bilgilere rastlanmamaktadır. Âşık Paşa [1272-1332], Ahmedî [1335-1415] ve Şeyhî [ö. 1431]'den örneklerin bulunmasından ve dil hususiyetlerinden hareketle metnin on beşinci asrın ikinci yarısıyla on altıncı asrın başlarında telif

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

edildiği ve müellifin de bu devrede yaşadığı söylenebilir. Eser, kim olduğu şimdilik belirlenemeyen Kâtib Musluhiddin Bey'e sunulmuştur.

*Ebū'n-Naşāyih'*in bilinen tek nüshası Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü yazmaları arasında Y. 37 numarada kayıtlıdır. Talik yazıyla istinsah edilen ve on bir yaprakta on dokuz satırla yazılı nüsha, oldukça yıpranmış ve yaprakları karışmış bir hâldedir. Atasözleri kırmızı mürekkeple yazılmış olup, 8a ve 9b arasında bazı parçalar kopmuştur.

Eskiliği ve ele aldığı mevzu bakımından ehemmiyet arz eden eserde, bir ana hikâye etrafında atasözleri konuya uygun olarak zikredilmektedir. Tam bir izah hüviyeti taşımasa da müellifin ifadeleri, atasözlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak mahiyettedir.

Besmele, hamdele ve salve kısımlarından sonra “vaqtā kim ḥalḫuñ sözlerini ve naṣīhatlerini derc édüp ḥāṣṣa ve ‘amma ḥarc éde[rek] lâ-cerem ḥikāyete binā édüp taḥrīr ve taḥrīr” eylediğini söyleyen müellif, değer kazanıp elden ele ve dilden dile dolaşmasını arzu ettiği eserini, Kâtib Musluhiddin Bey adına yazdığını ve atalar sözü olması sebebiyle ismini *Ebū'n-Naşāyih'* [Öğütlerin Atası] koyduğunu belirtiyor.

Asıl hikâye, Ferruḥ-baḥt-ı Kirmānī adında adaletli ve tecrübeli bir hükümdarın tahtın vârisi makamındaki tek oğluna ölüm döşeğinde verdiği öğütler üzerine inşa edilmiştir. İyice yaşlanan ve ölüm döşeğine düşen Ferruḥ-baḥt, her türlü ilimde ve silâhşörlükte çok iyi yetiştirdiği oğlu Fīrūz-baḥt'a, güzel ahlâk ve devlet yönetimi hakkında son öğütlerini verir ve iyi bir devlet adamı olmanın yollarını gösterir. Ferruḥ-baḥt'ın ölümünden sonra oğlu Fīrūz-baḥt, babasının öğütlerine sıkı sıkıya uyarak sevilip sayılan bir sultan olur ve adaletle hükmeder. Eser, bu yönüyle siyasetname hüviyeti taşımaktadır.

*Ebū'n-Naşāyih'*in sonunda Muhammed bin Aḥmed el-Ḳoṣṭaṇṭīnī, bütün eserin özünü ve yazılış maksadını şu cümleler ifade edip sözlerini bitiriyor: “İmdi bu ḥikāyetün fāyidesi oldur ki bilesin ki dünyā bākī degüldür ve eylükden ğayrı cihānda ne var ise ‘abeşdür. Ḥaḳḳ sübhānehu ve ta‘ālādan ümizdür ki cemī müzi şoñ demde İmāndan ve Ḳur‘āndan ayırmayup raḥmetin erzānī kıla. Āmīn, yā rabbe'l-‘ālemīn bi-raḥmetike yā erḥame'r-rāḥimīn.”

Bu çalışmada, *Ebū'n-Naşāyih'*in metni yayınlanmış, eserde geçen atasözleri bir liste hâlinde sıralanmış ve bazı atasözleri için Osmanlı şiiirinden şahitler getirilmiştir. Metindeki kopuk parçalar sebebiyle bazı kısımlar okunamamış ve bu bölümler köşeli yay içinde gösterilmiştir.

[1b]

Ebü'n-NaşâyiḥHâzâ Kitâbu *Pend-nâme*

Muḥammed Bin Aḥmed el-Ḳoştanṭinî

Bi-smi 'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Mînnet ü sipâs-ı bî-kıyâs, ol, ḥâlîḳu'l-cinnu ve'n-nâs, *cellet 'azametu-hu ve 'allet kelimetu-hu*, ḥazretlerine ki, esrâr-ı vaḥdeti şem'asınuñ, envâr-ı şa'sa'asıyla insân ḳalubınıñ ervâḫı aḳmârinı münevver eyledi, ya'nî bunlaruñ nüfûsı, sem<â>vâtınıñ seyyârâtını ḥükm-i kıdem ile 'âlem-i 'ademden ṫaraf-ı vücûda ge-türdi, ve imkân ḫıttasınıñ topraḳlarını *ve le-ḳad kerremnâ benî âdeme*.¹ teşrîfi-y-ile müşerref tıtdı. Ḥıred-i ḥurde-dân, ki selâṫin-i ervâḫ-ı insândur, anuñ kemâli-y-ile cemâli vâdîsinuñ meydânında, celâl-i iclâl-i şademât-ı saṫevâtından ḥayrândur. *Leyse ke-mişli-hi şey'un*.² âyetinüñ şânındandır. *Elâ le-hu'l-ḥalḳu ve'l-emr, tebâreke 'llâhu rabbu'l-'âlemîn*.³

Ol vâcibu'l-vücûd ḥazretlerinüñ ḥamdinden şoñra dürüd-ı nâ-mâ'düdü ol ḥazret-i şadr-ı nübüvvet ü risâlet, sulṫân-sitân-ı siyâdet âfitâb-ı âsmân-ı sa'âdet ki anuñ şehinşâhlığı menşûrı saṫırlarından bir saṫırdur. *Ve mâ erselnâ-ke illâ rah-meten li'l-'âlemîn*.⁴ Ve anuñ ḳadîmî kemâl ü fazlından *küntü nebiyyen ve âdeme beyne'l-mâ'i ve ṫ-ṫîn* bir fazldur.

Allâh'ın şalâtı ve selâmı anuñ pâk münevver ve muṫahhar rûḫına olsun [2^{al}] ve etbâ'ına ve eşyâ'ına olsun. Ḥuşuşan ol çihâr-yâr, ki kâr-sâzân-ı şerî'at-ı Muştafavî, ve sâḫib-râzân-ı ṫarîḳat-ı nebevî, ve nücûm-ı bürüc-ı hidâyet, ve dürr-i dürüc-i velâyetleri idi<ler> *riḍvânu 'llâhi ta'âlâ 'aleyhim*, ve meşâyîḫ-i kibâr-ı mu'aṫtar u münevver ervâḫına olsun *ḳaddese 'llâhu ta'âlâ ervâḫa-hum*. ve 'ulemâ'-i dîn-perverlerine olsun *rahîme-humu 'llâhu ta'âlâ ecma'în*.

Ammâ ba'd bu faḳîr ü ḥaḳîr ü za'îf ü naḫîf el-muḫtâc *ilâ rahmeti 'llâhi ta'âlâ Muḥammed bin Aḥmed el-Ḳoştanṭinî* ḡafere *'llâhu ta'âlâ le-hu-mâ*, vaḳtâ kim ḥalḳuñ sözlerini ve naşîḫatlerini derc êdüp ḥâşşa ve 'amma ḥarc êde lâ-cerem ḫikâyete binâ êdüp taḳrîr ve taḫrîr eyledi. Ammâ bu ḥâṫır-ı müşevveş, ve fâtir-i pür-âteş bu emri iḳtîzâ eyledi ki, kendü<si>nüñ mesnedlerinden bir 'âlî-cenâb adına demekle şurû' êde kim bu risâle-i pür-neşâyîḫ ebter ḳalmayup elden ele

1 *Kur'an*: 17. İsrâ [=Gece Yürütme] 70.

2 *Kur'an*: 42. Şu'arâ [=Şiirciler] 11.

3 *Kur'an*: 7. A'râf [=Tepeler] 54.

4 *Kur'an*: 21. Enbiyâ [=Elçiler] 107.

mergüb ve dilden dile maḥbüb ve maṭlüb ola. Pes ol kimsedür ki anuñ lem'a-i ḥüsninden âfitâb-ı 'âlem-ârâ ki ḥurşîd-i câm-ı cihân-nümâdur ve mâh-tâb-ı 'âlem-efrüz ki zînet-i çarḥ-ı devvârdur anuñ pây-ı semendinüñ na'line müşâbih olmağ-ıçün her ayda kendüyi otuz dürli şürete koyar. Ol oldur ki erbâb-ı aqlâm-ı ḥâdimu'l-ḥuddâmî erkâm-ı çâkerlerinüñ gulâmıdur, ya'nî ol zât-ı muṭahhar Kâtib **Muṣliḥu'd-dîn Bêg** *eyyede 'llâhu ta'âlâ eyyâme [2b] sa'âdetehu mâ dâmeti's-semâvâtu vel-'arzu vel-rebî'.*

Şî'r

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fa'lün

Müctes + - + - / + + - - / + - + - / - -

1. Hüner-ver olanı anuñ-çün êtdiler defter
Ki yazalar seni dîvân-ı fazla ser-defter
Debîr-i çarḥ alamazdı şifâtuñı kaleme
Elinde olmasa ger nâme vü hüner defter
3. Çekilmege kalem-i bîzüñ-ile ḥaṭṭ-ı resîd
Ecel nuḫûdına düşmen êder siper defter
Eline münşî-i fikr alsa ḥâme vaşfuñda
Şaḥâyifinde olur ṭab'uñuñ güher defter
5. Nuḫûd-ı câhuñı derc êtmege debîr-i felek
Müdâm şems ü kamer ola sîm ü zer defter (?)

Ḥaḫḫ sübhânehu ve ta'âlâ anuñ vücûd-ı pür-cûdını nekebat-ı eyyâm u saḫamât-ı âlâmdan şaḫlayu-вёрüp mesned-i 'izzetde ve maḫarr-i sa'âdetde müstedâm êde âmîn yâ mucîbe's-sâ'ilîn.

Ve ba'du her 'azîz ki bu risâleyi muṭâla'a kıla ümmîzdür ki müellifini ḥayr du'ây-ıla yâd êdüp fâtiḫatu'l-kitâb okıyup şevâbını rûḫına bağışlaya. Her kim bu luṭfi êderse Ḥaḫḫ ta'âlâ aña ve cemî'-i etbâ'ına raḫmet eyleye. Ve bu risâlenüñ adı *Ebü'n-Naşâyih* konıldı atalar sözi olduğı ecilden.

Hikâyet

Râviyân-ı aḫbâr ve nâkılân-ı esrâr şöyle rivâyet eyler ki zamân-ı mâzîde diyâr-ı 'Acemde bir pâdişâh var idi adına Ferruḫ-baḫt-ı Kirmânî dërler idi heft âsmânuñ devri, ve heft âḫterüñ seyri anuñ ṭalî'ine muvâfıḫ idi. 'İzz ü câh issi idi. Fetḫ için her ne cânibe 'azm eylese pâdişâhı karşı gelüp [3a] bî'at êderdi. Şâhib-kırândı; yüzinde sa'âdet nûrı lâmi' idi. 'Asker ü mâl ü menâl-de câmi' idi. 'Adâletle vilâyeti

âbâd etmiş idi. Dîn bâbında hîç kuşurı yoğ-ıdı. Müddet-i medîde ve ‘uhûd-ı ba‘îde, pâdişâhlık sürdi; hîç elem ve teşvîş görmedi. Ammâ bir ma‘nâdan hâıtırı beğâyet melûl-ıdı. Oğlı ve kıızı yoğ-ıdı leyl ü nehâr tazarru‘ édüp Hudâ-yı rabbu‘l-‘âlemîne nâz u niyâz éderdi ki, bir oğlı olaydı. ‘Âkıbetu‘l-emr du‘âsı müstecâb olup bir sa‘d gécede mücâma‘at édüp, ol géceden hatunı hâmile kıldı. Ba‘de‘l-müddet bir sülâle-i pâk vücûda geldi ki mihr ü mâh-ı âsmân anuñ hüşninden ser-gerdân kılurdı. Şüretde ve şiretde ‘alâmet-i devlet ve nişân-ı şevket belürdi. Ata ve ana bunuñ gibi vücûdı görüp hezâr şükürler eylediler. Şâh-ı Ferruñ-baht şâdmân olup, bir ulu toy eyledi nice fakîrleri ganî ve nice üftâdeleri destgîr oldı. Ve müneccimler getirüp talî‘in tutup be-ğâyet sa‘d gördiler ve adını Fîrûz-baht kıldılar ve dayalar getirüp beslediler. Üç dört yaşına girdikten-şoñra, yüzine bağan kişiuñ ‘aklı çâk olurdı, sünbüllerin yüzi üzre rağıtsa hâlâyık gün tutuldu şanurlardı. ‘İzz ü nâz ile beslediler tâ beş yaşına érince. [3^b] Andan şoñra mektebe vérdiler üç yıl içinde cemî‘-i ‘ulûmda mâhir koptı. Ve kitâb ta‘lîm étdiler. Hîç vech ile ol ‘ilmde dağı eksügi kalmadı, andan şoñra silâşorluk öğretdiler az zamânda anı dağı kemâline yetişdürdi. Bir nice rûzgâr bunuñ üzerine geçdi tâ Fîrûz-baht on dört yaşına érđi. Meh-i çârdeh-şeb anuñ havfinden gice ile toğardı. Bu cânibde atasınuñ ‘ömri âhire érüp pîr-i nâ-tüvân oldı. Gerçi-ki oğlı sebebi ile gayret édüp deprenürdi. Nâ-gâh bir maraz ‘arız olup yatdı. Bildi ki bu dünyâ mağall-i firârdur mağarr-ı karâr degildür. Ölüm şerbeti damâğına tokunmağa gelmişdür. Pes vüzerâsı ve ümerâsı hâzır olup oğlını dağı getirüp eline yapışup tâc u tahtı ve mülk ü bahtı aña ısmarladı ve bunlara vaşiyet eyledi ki “Bunca zamândur ki pâdişahuñuz idüm. Benüm devrümde âsüde-hâl ve müreffehü‘l-bâl idinüz. İmdi dilerim ki beni nice ‘azîz tutarsañuz bu oğlumı dağı uğurlayup, kendüñuze pâdişâh bilüp emr-i şerîfine râm, ve hükmi-münîfine imtişâl édesiz, ben bu dâr-ı fenâdan irtişâl éde-yorurın dâlâleti koyup toğrı yola gidesiz, benüm vaşiyetüm tutarsañuz Haqq sübhânehu ve ta‘âlâ rahmetine vâşıl olasız.” déyü, bir kaç naşîhat söyledi. Bunlar dağı ağlaşup zâr u efgân édüp, “Emrûñ bize farz olsun.” déyü baş yere koydılar.

Ba‘dehu [4^a] Şâh-ı Ferruñ-baht bunlara icâzet vérüp gitdiler. Oğlı Fîrûz-baht‘ı ilerü çeküp işbu naşîhatları vérüp eyitdi ki, “Oğlum ulular ile oturup pendlerin kendüñe hem-râh édiñ” ki, atalar demişlerdür. *Ulular sözün tutmayan ululuğı yavı kıılır.* Yaramaz kişilerden geregi gibi ihîrâz ét, ki demişlerdür. Mısrâ‘:

Kişi azıtmaz illâ hem-nişîni

Ulular naşîhatı kulağıñda binâgüş olsun. Ulular ile ihtilâţ eyle ki eyü ile oturup turanuñ adı eylüg-ile yâd olur. Nitekim efsâhu‘l-fuşağâ ve emlahuşuşu‘arâ ya‘nî merhûm Ahmedî *İskender-nâme*‘de eydür. **Nazım:**

*Muşhafa cild olduğu-içün edim⁵
Öpüp anı başına kor her kerim*

Nesr: Ve her kim yaramazlar-ıla müşâhabet eylese adı yaramazlıkla anılır halk içinde maqbül olmaz andan sonra 'akıbeti dağı harâb olur. Nitekim 'azizler 'alâ vechi' n-naşîha buyurmuşlardır. **Nazm:**

*Her-ki-râ zâğ reh-nümâ bâşed
Menzil-eş vâdî-yi belâ bâşed*

Nesr: Kişinün nâmı yaramazlığı-ıla yâd olup meşhûr olduğdan sonra hâlâsına mecâl yoktur. Nitekim atalar demişlerdür: *Ariğ ayrıtlanur ad ayrıtlanmaz*. Bu sözüñ ma'nâsın oñat fehm edüp fehvâsıyla 'amel eyle. Ve hem senden ulu ile 'adâvet eyleme. Eger eylesen vüçüduñ mülkini tebâh eylesin. 'Azizler pend tarîkıyla demişlerdür. **Beyt:**

*Her-ân kihter ki bâ mihter sitized
Çünân üfdet ki hergiz ber ne-hized [4b]*

Ve atalar demişlerdür ki *Ulularla keşür ekenün yoğunu götüne*. Bu ma'nâ oldur ki her kim kendüden ulu kimse ile sitizelik eylese aña bir taraftan bir sille tokunur ki hiç n'olduğın bilmez ve bu dağı ma'lûmuñ olsun ki atalar demişlerdür: *Ağır başıcağ yeyni kalkar*. Oğul, hod-bînlik ya'nî 'kendüni görüp', vüçüduñ hürmenini yele vërme. Meskenet ehli ol, 'ucbı terk eyle, 'ucb yaramaz hüdur. Her kim 'ucbla 'amel eylese şeytân gibi dergâhdan sürülür. Faķırlerün gönlin ele al ki kişi her ne devlete erse ayruğun du'âsıyla erer. Nitekim atalar demişlerdür *Ķulı kul du'âsıyla* ve ehl-i nifâk olma ki münâfıklık kişinün iki cihânda yüzün kara eder, ve münâfıka dağı yoldaş olma ki atalar demişlerdür: *Münâfıkdan vırağ olan Tañrı'ya yakın*. Ve senden kiçilerle ceng ü cidâl eyleme. Berâberlik etmiş gibi olup Ķadründen düşersin saña her kişi hürmet ve 'izzet ederken 'izz ü vaķâr ile depren ki 'azizler demişlerdür. **Beyt:**

*Eger Ķurbetdedür eger ilinde
Kişinün hürmeti kendü elinde*

Nesr: Her kişiy e hürmet eyle saña hürmet edeler. Nitekim atalar demişlerdür: *Ağırlık iki başdan*. Ve ben pehlevân-ı cihânum dëyü her kişiy e zıdd düşme ki sezmedin tokunduğda hayret barmağın ağzuña alasin. Bu cünbişde olan halk

5 5b/a4c (464. b.) aslında Öpüp anı = Anı öpüp. **edim:** tabaklanmış deri. Ayrıca bk. Ahmedî: *Divân:* K. 19/11.

*Çâkerem saña n'ola 'izzet bulursam kim edim
Tâc-ı serdür olduğu-yçün cild-i Ķur'an-ı Mecid*

kim var ise [5^a] kendü gönli şehrinde sulţandır. Her birin ulu görüp dest-tırızlık étme. Tâ ki mağlûbı olasın ki ‘azîzler demişlerdür. **Nazm:**

*Yimedim kişi yâd elden şikence
Demirdendür şanur kolında pençe⁶*

Ve hem atalar demişlerdür: *El elden üstündür.* Ve yalan söyleme ki yalan söyleyenün gökde yıldızı yokdur. Yalan söyleyenün hergiz yüzi ağarmaz. Bir kerre yalanuñ bulunduğdan sonra gerçeğüne dağı inanmazlar. Yalancılık kişiyi hürmetinden düşürür. Yalan söz dağı tîz zâhir olur niteki atalar demişlerdür: *Yalanuñ dibi yakıncağ, görünür turur bakıncağ.* Ve her ne söylerseñ fikr édüp söylegil. Nitekim ‘azîzler demişlerdür. **Bejt:**

*Söylemedin sözüni fikr eylegil
Hayr ü şerri bilgil andın söylegil*

Neşr: Tâ ki fikr eylemedin söylemeyesin, eşeri saña zarar ola, def’ine mecâl olmaya. Zîrâ ki söylenen söz gerü dönmez. Nitekim demişlerdür: **Nazm:**

*Söz ki söylendi atılmış oğ-durur
Anı döndermege çâre yok-durur*

Neşr: Sözüni fikr édüp söyleyen iş bitürür; fikirsiz söyleyen baş yitürür. Nitekim Hâzret-i ‘Alî raziya ‘llâhu ‘anhı buyurmuşdur: *Selâmetu’l-insâni fi hifzi’l-lisâni* oğul dilerseñ Hağğ ta‘âlâ katıda yüzün ağ ola, toğrı söylegil toğrı sözlü kişi yarar iki cihânda dağı ‘azîzdür. Gerçi ki demişlerdür: *Toğrı söyleyeni tokuz şehrden kovarlar.* Ammâ atalar bunu [5^b] dağı demişlerdür ki *Egri otur toğrı söyle.* Hem dağı demişlerdür ki *Toğruluk iki cihânda yarar.* Ve hem vüzerân ve ümerân ve tevâbi’üne eyü istimâetler eyle ki, yüz çevirüp seni tenhâ kırmayalar, cem’iyle birliğe yêtesin. Halkuñla birliğe yêticek hiç kimesne saña zarar kâr edemez. Velîkin yalıñuz ser-keşlik edicek kim gerekse seni pây-mâl étmek ister. Oğul, atalar demişlerdür: *Yalıñuz taş dîvâr olmaz* ve buña münâsib atalar demişlerdür: *Yalıñuz elüñ avâzesi çıkmaz.* Nitekim ma’sûku’s-sâlikîn ‘Âşık Pâşâ hâzretleri rahimehu ‘llâhu ta‘âlâ *Dîvân*’ında bu hikâyeti getürmüşdür. **Hikâyet:**

Zamân-ı evvelde bir pâdişâh var idi. Anuñ kırk oğlı var idi. Maraz-ı mevtime oğulların cem’ édüp her birine birer oğ getürtdi. Eytidi “Oğullarım her birinüz turuñ oğlardan bir oğ aluñ. Dağı şıñ.” dedü. Anlar dağı birer oğ alup şıdılar. Pâdişâh emr eyledi birer oğ dağı getürdiler. Kırk oğı bir yere muhkem şardılar. Her birinün eline vêrdi, emr eyledi ki “Şıyñuz.”. Çok cehd eylediler kırk yigit ‘âciz olup yere kıdılar. Ba’dehu Pâdişâh eytidi. “Bunuñ ma’nîsi budur ki “Eger

6 Şeyhî: *Husrev ü Şîrin*: 2296. b.

siz ittifâk etmeyüp perâkende olasız yalınuz oğ gibi kuvvetünüz olmayup her kişi sizi şıya. Ve eğer ittifâk edüp birlige yeterseñüz kimesne sizi [6^a] helâk etmeye. Bu naşîhati 'aql ve kulağ-ıla fehm edüp gâfil olmayasız. Elünüz altında olan kimesneleri hoş tıutup birlige yetürseñüz anlar dağı her vech-ile mutâba'et edüp, emrünüze râm olalar.

Nitekim atalar demişlerdür: *El eli yur iki el yüzü yur*. Oğul, dünyānuñ işine ve naķışına aldanma. Dünyā devleti zağaldur⁷ ve zâyıldür. Ve pür-ñiledür. Niçe bizüm gibi ve sizün gibileri yoķ etmişdür. Hemān kişinün qalan eyü adıdır. Oğul, hâlet-i nez'a geldi 'aqlı perîşāndur dēyü benüm sözümi redd etmeyesiz. Ve beni tesfîh etdüğün taķdîrce nazar eyleme; sözüme nazar eyle. Nitekim Hāzreti 'Alî'den kerreme 'llāhu vechehu rivāyet olunur: *Lā tenzur ilā kâl fe 'nzur ilā mā kâl* ma'nîsi demekdür. *Söyleyene nazar eyleme, sözine nazar eyle*. Atalar demişlerdür: *Delüden uslu haberi* ve dağı cihānuñ varına yoğuna harîş u t̄alib olup 'ırzuñı sakla. Bu dünyā cîfedür. Nitekim Hāzreti Resülu 'llāh sallā 'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur: *Ed-dunyā cîfet^m ve t̄alibuhā kilāb^m* ve hem hâtemu'l-enbiyā ve server-i aşfiyā Hāzreti Nebiyyi Muhammedi'l-Muşţafā hāzretleri buyurmuşlardur ki *Ed-dunyā aķallu mine'l-ķalîli ve 'aşîķuhā ezell^m mine 'z-zelîli* bunuñ ma'nîsi oldur ki 'Dünyā azdan azdur; anuñ 'aşîķları haķîrdür.' Pes dünyāya t̄alib olma her kim dünyāya [6^b] meyl eylese āhiretde mağbün ve maħzün olur. Ve oğul tuz etmek haķkın bilmeyen nāmerdlerle musāħabet eyleme ki atalar demişlerdür: *Tuz etmek haķkın bilmezden it yēgdür* ve hem oğul delülerle ve oğlanuķlarla ve 'avratlarla muşāħabet eyleme ki bunlar senün nāmüsüña hâlel vērürler. Nitekim atalar demişlerdür: *Delüyi ne sik ne sikil* ve hem bu dağı ma'lümüñdür ki atalar demişlerdür: *Delü bir taşı deñize bırağur bir il anı çıkaramaz*. Anlaruñ muşāħabetden fāyideñ budur ki arduñca ğıybetün edeler; zîrā 'aķılları nāķısdur, eyüyi ve yatluıy fehm etmezler. Aduña güzend eşişe.

Hikāyet: Bir kişi bir ulu ķatına gelüp eyitmiş: "Beni hoş tıut-ki be-ğayet üstād kişiyin, şāyed saña gerek olam. Ol ulu kişi "Üstādlığın ne kârdadır, şan'atuñ ne şan'atdur?" Ol dağı cevābında eyitmiş "Hüb kedi inerin. Ol ulu eyitmiş "Kedi inemekden fāyiden nedir?". Ol dağı eyitmiş: "Yüzüm gözüm tırmalamaya." İmdi bunlaruñla muşāħabet hemān yüz ķaralığıdır. Raṭb u yābis dillerine ne gelürse söylerler. Gerçi kim atalar demişlerdür: *İt boķ yēdüğüyle deñiz murdār olmaz*. Ammā haķķuñda yaramaz söz söyletmemegi dağı fāyidedür ve hem oğlum ħodbîn olan kimesneler ķatında ħacetün olsa 'arz eyleme. Nā-gāh 'ırzuñ yıķa, işün bitmeye [7^a] ve gönülün perîşān ola; kendü yağunla ķavrul. Nitekim atalar demişlerdür: *Yorğanuña göre kösül* ve bunlardan ırağ ol ki bunlardan ırağ olanuñ aşısı vardur, ziyāni yoķdur. Nitekim atalar demişlerdür: *Dek tıranuñ devece aşısı*

7 z-g-l'aldatma, hile, ayıp'.

vardur. Anuñ gibi kimesnelerden hayr umma ki atalar demişlerdür: *İt sikinden ilik umma* ve anuñ gibi t̄ayifeye hergiz iltifât etme ki atalar demişlerdür: *Boğa “Çelebi” deyince çalıyı tolaş* ve hem oğul, kendü işüñ bābında geregi gibi mücidd ol, kendü mühim işüñi kimseye inanma. Nitekim ırda şormışlar, “Boynuñ neden yoğundur?” ırud dañı cevābında eyitmiş. “İşümi kimseye inanmazın.” İmdi işüñde muqaddem olmak gereksin ki işüñ tamām ola. Nitekim atalar demişlerdür: *Evde oturan nevbet şorar, degirmene varan un öğidür.* Bunuñ ma’nisi ‘Kişi işinde kâhil olmasun.’ demekdür. Nitekim atalar demişlerdür: *Yatur erden yeler it yegdür* ve hem oğul, bir yerde yurd edüp maķām tutduķdan sonra bir aķer yere dañı göçüp gitme ki dūnyā bābında kişiyē andan çok zarar vardur. Nitekim atalar demişlerdür: *Yuvalanan taşa yosun yapışmaz* ve yaramaz hüylü kimesnelerle hemnişin olma, saña dañı sirāyet eder. Nitekim atalar demişlerdür: *Üzüm üzüme [7^b] göre kararur.* Elbette anlaruñ yaramaz efālinden saña dañı ulaşur, müttehem olur-sın. Nitekim atalar demişlerdür: *Boz ata yoldaş olan ya tüyi yā hūyi* ve hem tiz-nefes olma ve yavaş dañı olma. Miyāne depren ki atalar demişlerdür: *Aş tuz-ıla tuz oran-ıla* ve ka-tı tiz-nefes olup ve gāyet yavaş olmaķdan dañı fayide yoķdur. Nitekim atalar demişlerdür: *Ne yavuz ol aşıl, ne yavaş ol başıl* ve hem oğul, ehl-i ‘ilm ve şāhib-i ferāset kimesneleri yanuñdan giderme ki atalar demişlerdür: *Ķulağuzsuz kuş uçmaz.* Her ne işē ki iķdām edesin anlaruñ tedbiri ile eyle ki atalar demişlerdür: *Tanışıklı tağ aşar* ve hem oğul, tekebbür ehli olma, kibr ederseñ gönlüñi yüksek tutarsañ elbette özüñe sen perişān olıcaķ bir havāle bulunur ki atalar demişlerdür: *Tağ ne kadar yüksek ise yol üstinden aşar* ve her kişiuñ mizācinca şerbet bağla sāhib-i müdarā ol. Niteki atalar demişlerdür: *Yüzine göre tabancasın ur* ve hem düşmenlerüñden be-gāyet hāzer eyle zāhiren saña dōstluķ dañı ederse. Şāyed ki müdarā edüp ayađuñ almaķ isteye. Her kişiuñ gönlünde ne var edügin Tañrı ta‘ālā bilür. Nitekim atalar demişlerdür: *Hayvān alası taşında adam alası içinde.* Saña düşmen [8^a] olan kimesnelerden gelecek hayrdan geç ki atalar demişlerdür: *Gönlegüñ saña kiliseye oşurma.* Zāhiren düşmenüñ saña dōst olursa dañı sen inanma zira atalar demişlerdür: *Ķarı düşmen dōst olmaz.* Gönlinüñ ‘adāveti hergiz gitmez. Nitekim atalar demişlerdür: *Toñuzuñ kuyrugın kessen yine toñuzdur.* Sen anlardan ictināb eyle ki atalar demişlerdür: *La’net toñuzuñ alacasına da ķaracasına da.* Dōstı çok edin ki saña hayr şānuclardur. Hiç kimse ile düşmen olma ki atalar demişlerdür: *Biñ dōstdan bir düşmen çoķdur.* Bir kişi bir kişiuñ ardınca olıcaķ çok iş eder. Oğul, ma’lumuñ olsun ki şimdi bir bostanı ekerler tamām kökünü şalup kök düğdügi vaķtin aşığa kökünden buzağu dişi dedükleri za‘if cānver kesüp ırırdur. Hiç aña bārān-ı Nisān fayide etmez. Düşmenüñden geregi gibi hāzer edesin ki atalar demişlerdür: *Dōst wyur düşmen uyanuķ.* Anlaruñ mekrinden gāfil olma ki atalar demişlerdür: *Uşan baş terkide,* ve ile ziyāde alçaķlıķ dañı gösterme, niteki atalar demişlerdür: *İle köpri olursan*

üzülür belki şırlar, ve yine atalar buña münâsebet demişlerdür *Yüksekde otur alçağa nazar eyle*. Ammâ bunda hikmet vardur, ma'nîsin fehm edüp 'amil olursañ iki cihânda devlete eresin [8^b] ve her kişiye eyelük eyle egerçi muķâbelesinde 'ivaz dañı olmazsa. Sen eyelük eyle ol seni bulur. Nitekim atalar demişlerdür: *Eylük eyle deñize bırak balık bilmezse Hâlık bile*. Gerçi ki atalar demişlerdür: *Eylüğe eyelük olsa öküze bıcaķ olmazdı*. Ammâ eyelük etmenün fâyidesi âhîretde zâhir olur. Oğul, benüm saña vaşiyetüm olsun ki uluya ve kiçiye tevâ'zu' edüp meskenet eyle. Elün altında olanları hõşça tutup, kemâl-ile ağırlayasın ve koñşuñı hõšnüd eyle ki atalar demişlerdür: *Koñşu haķķı Tañrı haķķı*. 'Ucb ehli olma geregi saña ziyândur. Nitekim atalar demişlerdür: *Şarp sirke kabına ziyân eder* ve hem seni istemedikle-ri yere varma ki atalar demişlerdür: *Güçle gökçeklik olmaz* ve hem işüñi kimseye işmarlama eger işmarlarsañ bir kişiye işmarla ki maşlahat-güzâr olup nâdân olma-ya. Ehl-i ferâset ve sâhib-i fikr ola ve kâhil olmaya. Nitekim atalar demişlerdür: *Kâhil öküzün cânı haķ*. Anuñ gibi kişilere sipâriş etdüğün emri yerine getürmezler. Nitekim atalar demişlerdür: *Güçle koyuna varan it hayr etmez* ve anuñ gibi kimes- neler sîmâlarından ma'lûm ola hâzer edesin. Nitekim atalar demişlerdür: *Kutlu gün toğuşından bellüdüür*. Nitekim atalar demişlerdür, 'azîzler buña münâsib bir kavıl dañı buyurmuşlardur: *Oldıca oğlan [9^a] bokından bellüdüür*. Pes mecmû'ı mühimmâtuñda senün kendü taşarrufuñ evlâdur ve 'avrat sözine uyup bir işe mübâşeret eyleme ki atalar demişlerdür: *Avrata uyan 'avratdur*. 'Avratuñ fikri ferâseti olmaz. Buña münâsib atalar demişlerdür: *Avratuñ saçı uzun bilisi kısa*. Oğul, dört nesneye uyma ve i'timâd etme. Bir hayâl-i bâtıldur. Anlardan saña fâyide yokdur. Biri dünyâya ve birisi dañı beğlere i'timâd etme. Atalar demişlerdür: *Beğlere inanma, şuya tayanma* ve biri dañı 'avrat sözine uyma ki atalar ve 'azîzler buyurmuş<lardur>... [] *yokdur* ve biri dañı kılıca i'timâd etme nâgâh [] helâk edüp yüz döndürmez. Zîrâ iki b... ve oğul muħanneş olma, merdâne depren ki atalar dem<işlerdür>: [*Utanan*] *erden 'avrat yeg* ve üftâdelere dest-gîr olup 'âciz ve fûrû-mânde qalanlara mu'avenet eyle. Nitekim atalar demişlerdür: *Düşmişlerün elin al ki Tañrı senün elün alsun* ve hîç kimse mâlina tãma' eyleme <ki> hırş gâyet yaramaz nesnedür. Tãma'ı gâlib olan kimesnenün İmânı za'îfdür. Bir kişinün hırşısı olsa dünyânuñ rızķı anuñ olursa dañı gözi tıymaz dañı ziyâde harîş kimsenün bundan gayrı mertebesi yokdur ki [] dañı yemeye öldükde rızķın ve esbâbın sâyirlere kıoya [] +naşîbin minnetsiz yeyeler ol câhil hesâbın ve 'azâbın çeke gide [9^b] bu hırş dedükleri büyük marâzdur cehd eyle, kendüñi tãma' odına bırakma bugün ne bulursañ hõra geçürüp Hâķķ yolına taşadduķ eyle birine biñ vërür, Hâķķ ta'âlâ. Yarınki gün için guşşalanma pâdişâhumuz ğanıdüür ve rezzâķdur. Âhîret yarağına meşğül ol ki bunda ne 'amel etseñ yarın önüñe gelür. Nitekim şadr-ı bedr-i 'âlem mefhar-i mevcüdât Hâzreti Resûlu 'llâh şallâ 'âhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Ed-dunyâ mezra'atu'l-âhîreti* dünyâda ek ki âhîretde biçesin.

Nitekim atalar demişlerdür: *Ekmeyen biçmez*. dünyaya [] t̄alib olan kimesne āh̄iretde z̄ayī' eder. Nitekim <atalar demişler am>mā ki ḡāyet h̄üb söylemişler: *İsteyen [mevlāsını da bulur belāsını da]* <l>eyl ü nehār 'ibādetde ve kullukda ol ki ferāyizu 'llāh <Resūlu 'llāh> şallā 'llāhu 'aleyhi ve sellemi terk eyleme ki atalar demişlerdür: *Kul kullukda y<ara>şur*. H̄aṭā edersen 'alā'l-fevr istiğfār ve tevbe eyle pādīşāhimuz ḡaffārdur ve atalar demişlerdür: *Kul h̄aṭāsız olmaz, h̄aṭā tevbesiz olmaz*. İmdi rah-ı H̄aḫḫa sülük edüp māsivādan ferāḡat eyle ve hem ḫasīb ve nesīb kimesneler ile ihtilāṭ eyle. Gördün ki bir kişide bedbahtlık 'alāmeti var andan kemāliyle ihtirāz gerekdür. Nitekim <a>talar demişlerdür: *Kundakdan kutsuz eylüge dönmez* ve bir kimesne saña bir kimesnenün ḡybetin etse anı dinleme. Bunun gibilere [] <netekim ata>lar demişlerdür: *Bokı depretdükçe koḫar*. Eger anuñ sözini din<[l]erseñ [10^a] mühmelāti söylese gerekdür. Nitekim atalar demişlerdür: *Yañşāḡı muḫaddem şāḡır siker*. Anuñ gibi kimesnelerden be-ḡāyet perh̄iz eyle ki senün 'aybın daḡı āherlere söyler. Şübhesüz oḡul dōstuñ evine her gün varıcı olma ki usanmaḫlık getirür. Nitekim atalar demişlerdür: *Yakından küstāḫ olmadan irakdan müştāk yēgdür* ve kimsenün ḡybetin etme şāyed anuñ kulaḡına dege atalar demişlerdür: *Yerün kulaḡı var* ve buña münāsib atal<ar demişlerdür: <Otuz iki> dişden çıkan ortaya yayılır. Soñra anuñla bulışasın 'aybını yüzüne ura ḫacil olasın, etdüḡün işden utanasın. Yüzine bakmaḡa yüzün olmaya. Nitekim atalar demişlerdür ammā ki ḫōşça buyurmuşlar *Yüz yüzden utanur*. Yine atalar demişlerdür: *Göz görür gönül utanur*. İmdi bu fi'llerün eger var ise daḡı terk eyle ve gönülden <e>yü niyyet şadır olsa itmāmına iḫdām eyle. Ḥavf eyleme ki z̄irā <atalar> demişlerdür: *Korḫak bāzergān aşşı etmez* ve hem atalar buña münāsib ba'zı sözler daḡı söyleyüp demişlerdür ki *Serçeden <korḫan> ṭarı ekmez* ve kimse rızḫına ṭama' eyleme ki atalar kelimātında gelmi<şdür> eydürler ki *Kimse naşibin kimse yemez*. Senün naşibün saña yēt<er> elbette. Nitekim 'azizler demişlerdür, ḫaḫ budur ki h̄üb söylemişlerdür. **Kıṭ'a:**

*Naşibüm ben bir istersem ḫabibüm
Ḥaḫḫat beni biñ ister naşibüm*

[10^b] h̄iḫ rızḫuñ için ḡam yeme ki atalar demişlerdür: *Baş şāḡ olıcaḫ külāḫ eksük olmaz*. Hemān şāḡlık gerekdür yoḫsa kişiyeye nesne eksük olmaz. Nitekim atalar demişlerdür: *Toḡana et eksük olmaz*. Atalar bu sözi daḡı demişlerdür ki ammā ḫōş söz söylemişler: *Şāḡ olana her gün düḡün bayramdur* ve rüstāyilerle hergiz muşāḫabet eyleme ki anlardan ḫayr gelmez. Nitekim atalar demişlerdür: *Türk dānişmend olur a<dam olmaz>*. Atalar demişlerdür ...+neler 'azilerden buña münāsib eyitmışlerdür: [...].eşek osuruḡı ucı (?). Ḳarındaş, oḡul bir dōstuna ki varmalu olsañ zinhār teḫ-dest varma. Ḳalil ü keşir bir tuḫfecik ile var. Atalar

eyitmişlerdür ki *Loğma şefkat arturur*. Boş el ile varmağa atalar buña münāsib e<yitmiş>lerdür: *Qırı sik düşmān götine* oğul benüm bu naşîhatlarımı cān u gönül ile yād eyle ve bunlaruñla ‘amel eyle. Dilersen iki cihānda ber-ḥōdār olup yüzün ağ ola. Ben uş dünyādan giderem [□] bākī ḳal. Bu sözlerüm saña yādīgār olsun mūcibi ile <‘amel> eyle ki, mülküñ pāyidār ve devletüñ ber-ḳarār ola dēyüp. <Dün>yādan gözin yumup cān ḳuşı ḳafes-i tenden pervāz etdi. Bir az gün ceza‘ ü feza‘ edüp unıtıldılar. Fīrüz-baḥt tahta <çıḳu>p atasınuñ sözleriyle ‘amel edüp tamām ‘adālet etdi [11^a] niçe yıllar ol ḥānedānda pādīşāh oldı. İmdi bu ḥikāyetüñ fāyidesi oldur ki bilesin ki dünyā bākī degüldür ve eylükden ğayrı cihānda ne var ise ‘abeşdür. Ḥaḳḳ sübhānehu ve ta‘ālādan ümizdür ki cemī‘müzi soñ demde İmāndan ve Ḳur‘an’dan ayırmayup rahmetin erzānī ḳıla. Āmīn, yā rabbe’l-‘lemīn bi-rahmetike yā erḥame’r-rāḥimīn.

Temme.

1. Ağır basınca yeyni kalar. 4^b/4
 2. Ağırlık iki baştan. 4^b/17
 3. Arık ayırtlanır, ad ayırtlanmaz. 4^a/15
 4. Aş tuz ile, tuz oran ile. 7^b/4
 5. Avrata uyan avrattır. 9^a/3⁸
 6. Avratın saçı uzun bilisi kısa. 9^a/4
 7. Baş sağ olunca külah eksik olmaz. 9^b/1⁹
 8. Beylere inanma, suya dayanma. 9^a/7
 9. Bin dosttan bir düşman çoktur. 8^a/8
 10. Boka “Çelebi.” deyince çalıyı dolaş. 7^a/7
 11. Boku deprettikçe kokar. 9^b/19
 12. Boz ata yoldaş olan ya tüyü ya huyu. 7^b/2
 13. Dağ ne kadar yüksek ise yol üstünden aşar. 7^b/13
-
- 8 *Meydān-ı ‘ışḳ içinde Mecnūmı anıma baña*
Er midür ol kim ola bir ‘avratuñ zebūnı (Emrī: *Dīvān*: G.547/3)
 [= Aşk meydanında bana Mecnun’un adını anma; bir avrata düşkün olana er denir mi?].
Er ol kim olasın bizümle ḥāldaş
Erenler olamaz ‘avratla yoldaş (Uşūlī: *Dīvān*: 18. s., Pend-nāme: 26. b.)
 [= Bize uymak için er ol; erenler avratla yoldaş olmaz.]
- 9 *Devletünde başumuzda dūd-ı āh eksük degül*
Baş şağ olduḳça cihānda bulunur aña külah (İbn Kemāl: *Dīvān*: G.285/2)
 [= Senin devletinde başımızdan ah dumanı eksik olmuyor; baş sağ olsun, bu dünyada ona elbet külah bulunur.]

14. Danışıklı dağ aşar. 7^b/10¹⁰
15. Dek duranın devece assısı vardır. 7^a/4
16. Deli bir taşı denize bırakır, bir il onu çıkaramaz. 6^b/6
17. Deliden uslu haberi. 6^a/12¹¹
18. Deliyi ne sik, ne sikil. 6^b/5
19. Doğana et eksik olmaz. 10^b/3¹²
20. Doğru söyleyeni dokuz şehirden kovarlar. 5^a/19¹³
21. Doğruluk iki cihanda yarar. 5^b/2¹⁴
22. Domuzun kuyruğunu kessen yine domuzdur. 8^a/5
23. Dost uyur, düşman uyanır. 8^a/14¹⁵
24. Dünya ahiretin ekeneğidir. 9^b/6¹⁶

- 10 *Ulular tanışıklı tağ aşar dër*
Bilisüz âdem ıssuz tağa şâr dër (Dâ'î: *Vaşıyyet-i Nûşirrevân*: 46. b.)
[= Ulular danışıklı dağ aşar der; bilgisiz adam ıssız dağa şehir der.]
- 11 *Çâh dër dil zekanuña delüden uslu haber*
Yañıluğdur aña her kimsene kim câh dëdi (Hâdîdî: *Pervâne Beg Mecmû'a-i Nezâ'ir*: 616^a)
[= Gönül senin çene çukuruna “Kuyu” der, işte deliden doğru haber; her kim ona “Makam” dediyse yanılmıştır.]
- 12 *Ëy Harîmî şâ'ire mañbûb mı eksüg olur*
Eksüg olmaz çünkü şeh-bâza cihân içre şikâr (Harîmî *Dîvân*: G.6/5)
[= Ey Harîmî, ak doğana dünyada av eksik olmadığı gibi saire de sevgili eksik olmaz.]
- 13 *Kâmetüñe serv dëyüp toğrı söyledügi-y'çün*
Mâhi tokuz pâre şârdan sürdi çarh-ı bî-vefâ (Münîrî: *Dîvân*: G.12/2)
[= Senin boyuna selvi deyip doğru söylediği için bu vefasız felek, ayı dokuz şehirden kovdu.]
- 14 *Yüri âb-ı şâfî gibi tırı tur*
Seni mühmelât etmesün bî-ñuzür
Ne zîbâ meşeldür bu toğrı haber
Ki toğruluk iki cihâna yarar (Bâdî: *Armağan*: 1653; Yahyâ Bey: *Kitâb-ı Uşûl*)
[= Yürü, berrak su gibi dupduru dur; boş işler seni huzursuz etmesin; “Doğruluk iki cihana yarar” şu doğru haber ne güzel bir meseldir.]
- 15 *Dîdesi hauf-ı rakîb ile olup eşk-eşân*
Sü uyur düşmen uyur haste-i hicrân uyumaz (Şeyh Gâlib: *Dîvân*: G.139/5)
[= Gözü rakibin korkusuyla sürekli yaş döker; nöbetçi uyur, düşman uyur, ayrılık hastası uyumaz.]
- 16 *ad-dunyâ mazra'atu'l-âhîra*^{ti}.
Ol fahr-i cümle 'âlem dünyâyâ dëdi mezra'
Niçün tıram ben epsem tañşıl-i kâra geldüm (Zâti: *Dîvân*: G.868/3)
[= O bütün âlemin övüncü dünyaya “Tarla” dedi. Ben ne diye sessiz durayım, kazanç elde etmeye geldim.]

25. Dünya küçük mü küçük, seveni düşük mü düşük.¹⁷ 6^a/17
26. Dünya bir leştir, isteyen köpektir.¹⁸ 6^a/15
27. Düşmanların elini al ki Tanrı senin elini alsın. 9^a/13
28. Eğri otur, doğru söyle. 5^b/1¹⁹
29. Ekmeyen biçmez. 9^a/4²⁰
30. El elden üstündür. 5^a/4²¹
31. El eli yur iki el yüzü yur. 6^a/4²²
32. Ele köprü olursan üzülür belki sırlar. 8^a/16
33. Erden avrat yeg. 9^a/12
34. Evde oturan nöbet sorar, değirmene varan un öğütür. 7^a/12
35. Gömlek sana kiliseye osurma. 8^a/1
36. Göz görür, gönül utanır. 10^a/11²³

17 ad-dunyâu aqallu min al-kaîlî va 'aşıkuhâ azallu min az-zalîlî.

18 ad-dunyâ cîfa^{un} va talibuhâ kilâb^{un}.

Kilâb-ı cîfe-i dünyâ-yı duna şîr-i nerüz

Adû-yı düşmen-i dînüv velâyet ehli erüz (Yahyâ Bey: *Dîvân*: G.174/1)

[= Alçak dünyanın leşine dadanan köpeklere karşı erkek aslanız; din düşmanlarının düşmanınız, ermişlerdeniz, eriz.]

19 *Firâk êderse de pîr eyle vasf kâmetini*

Yakîni *egri otur söyle tek hemân toğru* (Yakîni: *Dîvân*: G.168/4)

[= Ey Yakîni, ayrılık belini bükse de onun boyunu anlatmaya devam et; eğri otur doğru söyle.]

20 *Ekmeyen biçmedi bu mezra'da ve'l-hâsıl*

Kîme lâzım ise ekmek aña lâzım ekmek (Bâdî: *Armağan*: 1825; Lâ'edri)

[= Bu tarlada ekmeyen biçmedi; kısacası, kim ekmek isterse ona ekim yapmak şarttır.]

21 *El elden üstün olduğın işitse dostum*

Bitürmez idi sebzede bir cüy-bâr serv (Necâti Bey: *Dîvân*: K.21/17)

[= A dostum, el elden üstün olduğunu duysaydı, ırmak, çimenlikte selvi bitirmezdi.]

Aldı zîr-i destine kaddün çenârî darb-ı dest

Söylenür ellerde bu kim dest-ber-bâlâ-yı dest (Yakîni: *Dîvân*: G.21/1)

[= Boyun, bir el vuruşuyla çınarı elinin altına aldı. Halk arasında "El elden üstündür." diye söylenir.]

22 *Nihân eyleme benden râzı ey hür*

Meşeldür kim demişler el eli yur (Tutmacı: *Gül ü Hüsvrev*: 921. b.)

[= Ey hürî, sırrı benden gizleme çünkü şöyle bir mesel söylemişler: El eli yıkar.]

23 *Meşel-durur bu ki göz görmese yüz utanmaz*

Necâtiyâ *ne aceb nergis ola ger güstâb* (Necâti Bey: *Dîvân*: G.44/7)

[= Ey Necâti, nergis küstah olursa şaşılır mı? Çünkü, şöyle bir mesel vardır: Göz görmezse yüz utanmaz.]

37. Güçle gökçeklik olmaz. 8^b/11²⁴
 38. Güçle koyuna varan it hayretmez. 8^b/16
 39. Hayvan alası dışında, adam alası içinde. 7^b/19
 40. İt bok yediğiyle deniz murdar olmaz. 6^b/16
 41. İt sikinden ilik umma. 7^a/5²⁵
 42. İyiliğe iyilik olsa öküze bıçak olmazdı. 8^b/4
 43. İyilik eyle denize bırak balık bilmezse Halık bile. 8^b/2²⁶
 44. Kâhil öküzün canı hak. 8^b/14
 45. Karı düşman dost olmaz. 8^a/3²⁷
 46. Kılavuzsuz kuş uçmaz. 7^b/8²⁸
 47. Kimse nasibini kimse yemez. 10^a/17²⁹
 48. Kişi azıtmaz illâ hem-nişini. 4a/5
 48. Kişinin kurtuluşu dili tutmaktadır.³⁰ 5^a/16

- 24 *Dem mi var gözüüm kan yolmaz hâlüme düşmenler gülmez*
Güç-ile görkçeklik olmaz sağ ol elimden ne gelür (Yakîni: *Dîvân*: G.65/6)
 [= Gözüümün kan dolmadığı, hâlîme düşmanların gülmediği, bir zaman mı var? Zorla güzellik olmaz; sağ ol elimden ne gelir.]
- 25 *Manşıb ümmîdi Receb Paşa'dan*
Lutf-ı Hakdan gözi yummağ gibidür
Öyle bâtil hara isnâd-ı kerem
İt sikinden ilik ummağ gibidür (Nefî: *Sihâm-ı Kazâ*: Kıta: 113)
 [= Recep Paşa'dan yüksek makam ummak, Allah'ın lutfundan ümit kesmek gibidir; öyle batıl eşeğe cömertlik isnadı, it sikinden ilik ummak gibidir.]
- 26 *Vêr nûr u fer ruhuñdan bu çeşm-i eşk-bâra*
Sen eyelük et şuya şal cihânda eyelük bitmez (T. Ca'fer Çelebî: *Dîvân*: G.69/4)
 [= Parlak yüzünden bu yaşlar saçan gözlere nur ver; sen iyilik yap suya at, dünyada iyilik bitmez.]
- 27 *Şun'iyâ pîre-zen-i debr seni aldamasun*
Dost olmaz karı düşmen kişiye eyle hazer (Şun'î: *Dîvân*: G.31/5)
 [= Ey Sun'î, bu dünya kocakarısı seni aldatmasın, insana eski düşman dost olmaz, dikkat et.]
- 28 *Gitdi dil murğî tîrûñ ardınca*
Kuş kılavuzsuz uçmaz ey dilber (Bâdî: *Armağan*: 3719: Fevrî)
 [= A güzel, gönül kuşu okunun ardından gitti. Kuş kılavuzsuz uçmaz.]
- 29 *Nevâle gûşa saña baña h'ân-ı vişâl*
Ne yer kimse naşibin ne var naşibe zevâl (Bâdî: *Armağan*: 3500: Fevrî)
 [= Senin kısmetin dert; benimki vuslat sofrası; ne kimse kimsenin nasibini yiyebilir ne de nasibe bitmek var.]
- 30 salâma^{tu}l-insâni fi hifzi'l-lisâni.
Âleme maşsûd eden güftâr-ı pâkümdür beni
Hak demişdür râhatül-insâni fi hıfzı'l-lisân (A. Hâletî: *Dîvân*: G.557/8)

49. Komşu hakkı Tanrı hakkı. 8^b/8
 50. Korkak bezirgân assı etmez. 10^a/14
 51. Kul hatasız olmaz, hata tövbesiz olmaz. 9^b/13³¹
 52. Kul kullukta yaraşır. 9^b/12³²
 53. Kulu kul duasıyla. 4^b/9
 54. Kundaktan kutsuz iyiliğe dönmez. 9^b/17³³
 55. Kuru sik düşman götüne. 10^b/12
 56. Kutlu gün doğuşundan bellidir. 8^b/18
 57. Lânet domuzun alacasına da karacasına da. 8^a/6
 58. Lokma şefkat artırır. 10^b/11³⁴
 59. Münafıktan ırak olan Tanrı'ya yakın. 4^b/12
 60. Ne yavuz ol asıl, ne yavaş ol basıl. 7^b/6
 61. Olduca oğlan bokundan bellidir. 8^b/19
 62. Otuz iki dişten çıkan ortaya yayılır. 10^a/7³⁵
 63. Sağ olana her gün düğün bayramdır. 10^b/5³⁶

[= Âlemin beni kıskanmasına sebep, tertemiz sözlerimdir; doğru söylemişler, insanın rahatı dilini tutmaktadır.]

- 31 *Şehâ bir cürm şâdir oldısa benden haţâ-y-ıla*
Sen aña kalma 'afv eyle kuluñ işi haţâdur hep (Ferâğî: *Pervâne Beg Mecmû'a-i Nezâir*: 256^a)
 [= A sultanım, yanlışlıkla bir günah işlersem, sen ona bakma, affet; kulun işi hatadır hep.]
- 32 *Rızâsın iste olduğünca zinde*
Ki kullukda gerek zîrâ ki bende (Tutmacı: *Gül ü Hüsrev*: 1030. b.)
 [= Yaşadığın müddetçe onun rızasını ara; çünkü kul kullukta gerek.]
- 33 *Bilmeyüp eksüklüğün kaşına harf atmış bilâl*
Bu meşeldür Hecrîyâ elbetde kemden kem gelür (Hecrî: *Dîvân*: G.20/5)
 [= Ey Hecrî, hilâl, kendi eksikliğini bilmeyip (sevgilinin) kaşına sataşmış; atasözü böyledir: "Elbette noksan olandan noksanlık gelir.".]
- 34 *Sîneme seng-i cefâ ur kim maħabbet arturur*
Döstüm darb-ı meşeldür loķma şefkat arturur (Necâtî Bey: *Dîvân*: G.208/1)
 [= Göğsüme zulüm taşlarını vur; aşkımlı arttırıyor; a dostum, atasözüdür, "Lokma şefkat artırır.]
- 35 *Lebleri râz-ı dehânın kıldı fâş*
Küllü sırrın câveze'l-işneymi şâ' (Yaķinî: *Dîvân*: G.85/2)
 [= Dudakları ağzının sırrını açığa vurdu. "İki kişiyi aşan sır, sır değildir"]
- 36 *'İyddür şulh olalum tiğ-i nigâhuñla dedüm*
Dedi ey dil-şüde sağ olana her gün bayram (Şâbit: *Dîvân*: K.XLI/23)
 [= "Bayram geldi keskin bakışınla barışalım." dedim. "A vurgun, sağ olan her gün bayram." dedi.]

64. Sarp sirke kabına ziyan eder. 8^b/9³⁷
 65. Serçeden korkan darı ekmez. 10^a/15
 66. Söyleyene bakma, ne söylediğine bak.³⁸ 6^a/10
 67. Tuz ekmek hakkını bilmezden it yegdir. 6^b/3³⁹
 68. Türk danişmend olur, adam olmaz. 10^b/7
 69. Ulu sözünü tutmayan ululuğu yavı kılar. 4^a/4
 70. Ulularla keşür ekenin yoğunu götüne. 4^b/1
 71. Usan baş terkide. 8^a/15
 72. Üzüm üzüme göre karadır. 7^a/19⁴⁰
 73. Yakından küstah olmadan ıraktan müştak yegdir. 10^a/4
 74. Yalanın dibi yakıncak, görünür durur bakıncak. 5^a/8
 75. Yalnız elin avazesi çıkmaz. 5^b/6⁴¹
 76. Yalnız taş duvar olmaz. 5^b/6⁴²
 77. Yanşığı sağır siker. 10^a/1
 78. Yatar erden yeler it yegdir. 7^a/14

-
- 37 *Bāde-i 'ışk sebū-yı dilüme vèrdi hālel*
Kendü zarfına zarar eyledi ol keskin hāl (Şābit: *Dīvān*: G.228/1)
 [= Aşk şarabı gönül testime halel verdi; o keskin sirke kendi kabına zarar verdi.]
- 38 *lā tanzur ilā kâla fa 'nzur mā-kāla.*
Şi'r-i cihān-süzümü haylî beğendi habîb
Söyledeni gör begüm söyleyeni ço dedi (Yahyā Bey: *Dīvān*: G.462/6)
 [= Sevgili, dünyayı yakan şiirlerimi çok beğendi. "Söyleyeni bırak, söyletene bak" dedi.]
- 39 *Yedigüm ayrı giderken seg-i küyüñla benüm*
Görmedüm nān u nemek haqqını yārānumda (Āhî: *Dīvān*: G.96/4)
 [= Mahallenin itleriyle yediğim ayrı giderken, o dostlarımda tuz ekmek hakkını görmedim.]
- 40 *Göz kararup saña il düşeli kararadı gözüm*
Üzüme göre kararur bu meşeldür ki üzüm (Zātî: *Dīvān*: G.978/1)
 [= Elâlem gözünü karartıp sana tutulalı, benim de gözüm karardı. Bu atasözüdür: Üzüm üzüme baka baka kararır.]
- 41 *Çıkmaz şadası bir elin 'ālemde f'l-meşel*
Yār olduğı tehî mi rebābe kemānenüñ (Bādî: *Armağan*: 5252; Sāmî Bekir Paşa)
 [= Bu âlemde, yalnız elin sesi çıkmaz. Kemanın rebaba arkadaş olması boşuna mı?]
- 42 *Bir cefā taşıyula nice yapılsun gönlüm*
Çü meşeldür yalınız taş dīvār olmaz (Şem'î: *Dīvān*: G.75/2)
 [= Bir zulüm taşıyla gönlüm nasıl yapılıns/hoşnut olsun; çünkü atasözüdür, "Yalnız taş duvar olmaz."]

79. Yerin kulağı var. 10^a/6⁴³
80. Yorganına göre kösül. 7^a/2
81. Yuvalanan taş a yosun yapışmaz. 7^a/17
82. Yüksekte otur alçağa nazar eyle. 8^a/17
83. Yüz yüzden utanır. 10^a/10⁴⁴
84. Yüzüne göre tabancasını vur. 7^b/15

Kaynaklar

- ÂHÎ: *Divân*: SUNGUR, Necati: *Âhî Divânı* İnceleme-Metin: Ankara 1994, XIV+223 s., Kültür Bakanlığı Yayınları/1617, Yayınlar Dairesi Başkanlığı *Türk Klasikleri Dizisi*/32.
- AHMEDÎ: *Divân*: AKDOĞAN, Yaşar: *Ahmedî Divânı ve Dil Hususiyetleri* Gramer, Sentaks, Sözlük: İstanbul 1979, II C., XLV+485+860 y., İstanbul Üniversitesi Doktorluk Tezi.
- AHMED-İ BÂDÎ: *Armağan: Edirneli Bâdî Efendi: Armağan Divan Şiirinde Atasözleri ve Deyimler=Armağan: Proverbs and Idioms in the Classical Ottoman Poetry*: Haz., Süreyya BEYZADEOĞLU; Müberra GÜRGENDERELİ; Fatih GÜNAY; Harvard 2004, XLVIII+332 s., Cambridge, Mass.: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- A. HÂLETÎ: *Divân*: KAYA, Bayram Ali: *Azmî-zâde Hâletî Divânı: Giriş ve Divânın Tenkitli Metni*: Cambridge 2003, 368+204 s.
- DÂ'Î: *Vaşıyyet-i Nûşirrevân*: YENİTERZİ, Emine: "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirrevân Adlı Mesnevîsi"; *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*: Konya, Bahar 2006, 19. sy., 1-25. s.
- EMRÎ: *Divân*: SARAÇ, M. A. Yekta: *Emrî Divanı*: İstanbul 2002, 389 s. Eren.
- GÜVÂHÎ: *Pend-nâme*: HENGİRMEN, Mehmet: *Güvâhî Pend-nâme (Öğütler ve Atasözleri)*: Ankara 1983, 283 s., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 549, 1000 Temel Eser Dizisi: 99.

43 *Ëy bîkr-i gönce nâzuñ şakla açılma kim
Tâ ki çemende gül tuya yerün kulağı var* (Hecrî: *Divân*: G.55/2)
[=A bakire gonca, sırrını sakla, sakın açılma; çünkü, çimenlikte gül duyar, yerin kulağı var.]

44 *Çü yüz yüzi göricek utanurdu hüriler
Yüzünü görmediler tañ mı olsalar güstâh* (Sürürî: *Pervâne Beg Mecmû'a-i Nezâir*: G.103^a)
[= Madem ki yüz yüzü görünce utanırdı. Huriler yüzünü görmediler, küstah olsalar şaşılır mı?]

- ĤARİMÎ: *Dîvân*: AKIN, Öykü: *Harîmî (Şehzade Korkut) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi*: İstanbul 2009, 103 s, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ömer ZÜLFE.
- HECRÎ: *Dîvân*: ZÜLFE, Ömer: *Hecrî Kara Çelebi Muhyiddin Mehmed Dîvân*: Ankara 2009, 283 s., YayınEvi.
- İbn KEMÂL: *Dîvân*: DEMİREL, Mustafa: *İbn Kemâl Dîvân*: İstanbul 1996, XXXV+229+3 s., Fakülteler Matbaası.
- MÜNİRÎ: *Dîvân*: ERSOY, Ersen: *II. Beyazıt Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı İnceleme Tenkitli Metin*: Ankara 2010, 533 s., Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (e-kitap).
- NECÂTÎ Beg: *Dîvân*: TARLAN, Ali Nihat: *Necati Beg Divanı*: İstanbul 1963, [II]+XXVIII+557 s., Millî Eğitim Basımevi. II. Basım: İstanbul 1997, XV+557 s., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2342, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 592, Türk Edebiyatı Dizisi: 25.
- NEFÎ: *Sihâm-ı Kazâ*: AKKUŞ, Metin: *Hicvin Ankaları Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*: Ankara 1998, 282+30 s. Akçağ.
- PERVÂNE BEG: *Mecmû'a-i Nezâ'ir* [Derleniş: 1560]: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi *Bağdat* 406. sy., 627 y.
- ŞÂBÎT: *Dîvân*: KARACAN, Turgut: *Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı*: Sivas 1991, VIII+633 s., Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No: 37.
- ŞUNÎ: *Dîvân*: YAKAR, Halil İbrahim: *Gelibolulu Sun'î Dîvânı ve Tahlîli*: İstanbul 2002, XXVIII+616 s., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- ŞEMÎ: *Dîvân*: KARAVELİOĞLU, Murat Ali: *On altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şemî'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*: İstanbul 2005, 2 C., 651+59 s. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktorluk Tezi.
- Şeyh GÂLİB: *Dîvân*: OKÇU, Naci: *Şeyh Galib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkidli Metni*: Ankara 1993, I-II C., XI+1029 s.
- ŞEYHÎ: *Husrev ü Şîrin*: Yay. Faruk K[adri] TİMURTAŞ, Faruk K[adri]: *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i İnceleme-Metin*: İstanbul 1963; *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i İnceleme - Metin*: 2. bs. İstanbul 1980, 268 s., İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 2670.

- T. Ca'fer Çelebi: *Dīvân*: ERÜNSAL, İsmail E.: *The life and works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a critical edition of his dīvân*: İstanbul 1983, CXXX+523 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3103.
- TUTMACI: *Gül ü Hüsrev*: YOLDAŞ, Kazım: *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i: İnceleme-Metin*: Malatya 1998, 461 y., İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi. Danışman: Doç. Dr. Hasan KAVRUK.
- TANYERİ, M. Ali: *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*: Ankara 1999, 272 s., Akçağ.
- UŞULİ: *Dīvân*: İSEN, Mustafa: *Usûlî Hayatı, Sanatı ve Divanı*: Erzurum 1987, XXII+285 s., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- YAHYÂ Beg: *Dīvân*: ÇAVUŞOĞLU, Mehmet: *Yahya Bey Divan*: İstanbul 1977, XVI+646 s., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 2233.
- YAĞİNİ: *Dīvân*: ZÜLFE, Ömer: *Yakîni* [ö. 1568] *Dīvân*: Ankara 2009, 268 s., Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3187, Kültür Eserleri 438. (e-kitap).
- ZÂTİ: *Dīvân*: TARLAN, Ali Nihat: *Zatî Divanı* (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) *Gazeller Kısmı*: II. C., İstanbul 1970, 1-502 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216.

Muhammed bin Ahmed'in Ebü'n-Naşâyih'i

Özet ■ Bu makalede, kimliği şimdilik ayrıntılarıyla belirlenemeyen Muhammed bin Ahmed el-Keşanî'nin Ebü'n-Naşâyih adını taşıyan ve seksen dört atasözünü ihtiva eden, nasihat üslûbu ile kaleme alınmış mensur eseri yayına hazırlanmıştır. Ayrıca, metinde geçen bazı atasözlerine Osmanlı şiirinden örnekler gösterilmiştir. Türkçe atasözlerinden bahseden sınırlı sayıdaki eserler arasında sayılabilecek olan Ebü'n-Naşâyih, ihtiva ettiği bilgilerle, mahiyeti tam olarak belirlenemeyen kimi atasözlerinin anlaşılması için göz önünde bulundurulması gereken bir kaynaktır. Eskiği bakımından da ayrıca ehemmiyet arz eden Ebü'n-Naşâyih'te, doğrudan izahlar yer almasa da atasözlerinin anlamını belirleme noktasında bazı ipuçları bulmak mümkündür. Bilinen tek nüshası Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü yazmaları arasında bulunan metnin, ilmî ölçüler çerçevesinde yayınlanması, atasözleri ve deyimler üzerinde yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Muhammed bin Ahmed el-Keşanî, *Ebü'n-Naşâyih*, Nasihatname